



LUNDS
UNIVERSITET

Utblickar och insikter

Hur en abstrakt stensulptur kan skapa ett tidlöst lugn

Karolina Nilsson

Avdelningen för konsthistoria och visuella studier

Institutionen för kulturvetenskaper

Lunds universitet

KOVA23:5, 7,5 hp, Fortsättningskurs VT2020

Handledare: Ludwig Qvarnström

Abstract

Denna uppsats diskuterar den offentliga skulpturen *Utblick/Insikt*, på Posthusplatsen i Malmö. Konstnären bakom verket är Pål Svensson (f. 1950). Skulpturen valdes ut av en bedömningsgrupp i en tävling. En formulering i gruppens motivering menar, att denna skulptur har förmåga att skapa ”ett tidlöst lugn”. Detta påstående undersöks i uppsatsen med hjälp av formalanalys, fenomenologi och gestaltpsykologi. Analysen fokuserar på skulpturen, dess relation till platsen och betraktaren.

Analysen visar att påståendet om att skulpturen skapar lugn, på flera sätt kan stödjas med tankar inom fenomenologi och gestaltpsykologi. Däremot är uttrycket ”tidlöst” mer svårfångat. Uppsatsen redogör därför kortfattat för olika typer av tidsupplevelser och diskuterar de känslor som kan upplevas, beroende på hur olika betraktare upplever tid. Gestaltpsykologin visar också att skulpturen, förutom ett tidlöst lugn, samtidigt kan sägas förmedla dynamik och rörelse.

Nyckelord: offentlig skulptur, abstrakt skulptur, Pål Svensson, *Utblick/Insikt*, Posthusplatsen i Malmö, fenomenologi, gestaltpsykologi.

Innehåll

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte och frågeställning.....	1
Teori och metod.....	1
Forskningsöversikt.....	3
Avgränsning	4
Definitioner.....	4
Disposition.....	4
En formalanalys utifrån en fenomenologisk betraktarposition.....	5
Platsen och skulpturen <i>Utblick/Insikts</i> placering.....	5
Skulpturdelen Utblick	6
Skulpturdelen Insikt.....	7
Skulpturdelen med bänkarna.....	8
Fenomenet Posthusplatsen	9
Fenomenet tid	10
En gestaltpsykologisk läsning.....	11
Grundtemat – Det visuella skelettet.....	11
Det stabila, det lugna och det aktiva	12
Krafter som påverkar	12
Tid – Stillastående och rörelse.....	13
Avslutande diskussion	14
Källor	16
Tryckta källor	16
Internetadresser.....	17
Bildförteckning	17

Inledning

Bakgrund

Denna uppsats undersöker skulpturen *Utblick/Insikt*, på Posthusplatsen i Malmö. Skulpturer i offentlig miljö interagerar med sin omgivning och betraktare. Därför kan man anta, att en sådan skulptur kommer att sända vissa signaler eller skapa en viss stämning. De offentliga platserna är allas gemensamma rum. Därför är det viktigt att fundera över hur sådana miljöer utformas och vad de förmedlar. I ett större perspektiv handlar det alltså om vad uppdragsgivaren vill att betraktaren ska uppleva. Därmed kan man hävda, att offentlig konst alltid har en ideologisk grund. I detta fall handlar det om en skulptur som valts ut p.g.a. den stämning den sägs kunna skapa. Skulpturen *Utblick/Insikt* utsågs genom tävling. Bedömningsgruppen som valde konstnären Pål Svenssons (f. 1950) skissförslag, motiverade detta med att skulpturen bl.a. ”skapar ett tidlöst lugn”.¹ Denna formulering fångade mitt intresse, eftersom jag själv mycket gärna uppsöker platser som kan skänka lugn i en brusande stadsmiljö. Denna uppsats ska undersöka om och hur skulpturen i fråga skapar denna stämning.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet är att undersöka om en skulptur kan förmedla en specifik stämning på en offentlig plats. På så sätt vill jag bidra till en ökad förståelse och intresse för offentlig skulptur generellt, och i synnerhet för abstrakt skulptur. Frågeställningen tar fasta på bedömningsgruppens formulering och undrar **Vilka egenskaper i *Utblick/Insikt* samverkar för att skapa ett tidlöst lugn?** En naturlig följdfråga blir **Hur samverkar dessa egenskaper med plats och betraktare?**

Teori och metod

Uppsatsens centrala frågeställning involverar olika aspekter såsom skulpturen i sig, betraktarens möte med den, och dess samspel med omgivande miljö. Därför kommer infallsvinklar från olika teorier att tillämpas, såsom formalanalys, fenomenologi och gestaltpsykologi.

¹ G. Ericson, ”Inre hamnens nya konstverk”, *Planering i Malmö: information från Malmö Stadsbyggnadskontor*, 2012:1, p. 12.

Formalanalysen innebär en beskrivning av verket, utifrån metoden i *Att tolka bilder* av Jan-Gunnar Sjölin.² Även kringliggande miljö beaktas. Denna analys baseras på mina egna observationer på plats och tar upp aspekter som material, form och struktur. Men textens frågeställning kan inte finna svar enbart genom att beskriva skulpturen med kvalitativa termer. Detta beror på att *Utblick/Insikt* på många sätt upplevs i förhållande till en betraktares kropp och sinnen. Därför kommer formalanalysen att göras utifrån en fenomenologisk betraktarposition, enligt Maurice Merleau-Pontys teorier.³ Dessa lägger fokus på betraktarens kropp som central för individens försök att skapa mening i mötet med världen. Således spelar det roll att betraktaren – subjektet – har en kropp med fram och baksida, kan röra sig runt, inta olika positioner och uppleva konstverket med fler sinnen än bara synen. Därför anses ett fenomenologiskt perspektiv vara särskilt lämpat för konstverk som talar till de kroppsliga upplevelserna.⁴ I denna uppsats innebär det, att skulpturens möjligheter att erbjuda sinnliga erfarenheter belyses och diskuteras utifrån den centrala frågeställningen. Den fenomenologiska teorin konkretiseras av Christer Bjurwill i *Fenomenologi* och Christian Norberg-Schulz i "Fenomenet plats".⁵ Jag sätter i denna uppsats det empiriska objektet i relation till dessa författares resonemang.

Förespråkare för fenomenologi menar att denna metod ger tillgång till en djupare och rikare förståelse av världen, än exempelvis semiotik.⁶ Fenomenologin har dock mött kritik p.g.a. att den anses vara ett självreferentiellt system. Det finns, så att säga, inga "bevis" för påstådda upplevelser som författare inom detta fält diskuterar. Men trots det är fenomenologi en ofta använd och uppskattad tankemetod, särskilt inom arkitekturforskning, där fokus ofta ligger på hur betraktare upplever miljöer.⁷ Eftersom uppsatsens objekt i så hög grad interagerar med plats och betraktare, samt att frågeställningen undersöker en upplevelse, är det därför lämpligt att anlägga detta perspektiv.

Som ett komplement kommer även gestaltpsykologi att användas, enligt Rudolf Arnheims teorier i *Art and Visual Perception: a psychology of the creative eye*.⁸ Enligt denna

² J-G., Sjölin, "Tolkningens olika nivåer", i J-G. Sjölin red., *Att tolka bilder*, andra uppl., Studentlitteratur, Lund, 1998, pp. 78–116.

³ M. Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, Routledge, New York, 1989.

⁴ R. Krauss, "1965", i H. Foster et al. red., *Art since 1900*, tredje uppl., Thames & Hudson, London, 2016, p. 571.

⁵ C. Bjurwill, *Fenomenologi*, Studentlitteratur, Lund, 1995; C. Norberg-Schulz "Fenomenet plats" i skriftserien Kairos, *Arkitekturteorier*, öv. S-O. Wallenstein, Raster, Stockholm, 1999, pp. 89–114.

⁶ N. Leach, "Phenomenology", i N. Leach red., *Rethinking Architecture: a reader in cultural theory*, Routledge, London, 1997, p. 84.

⁷ *ibid.*, pp. 83–84.

⁸ R. Arnheim, *Art and Visual Perception: a psychology of the creative eye*, andra uppl., University of California Press, Berkeley, 1974.

teori försöker vi förstå vår omvärld genom att hitta struktur och mening i visuella former. En fundamental del inom teorin handlar om att olika former tycks ha inneboende krafter, särskilt i kombination med varandra. Eftersom *Utblick/Insikt* är en abstrakt skulptur i tre delar som består av relativt okomplicerade former, kan jag med denna teori diskutera det som en betraktare instinktivt sägs läsa in i sådana former. Det innebär att jag dels diskuterar skulpturens delar var för sig, dels deras samverkan med varandra.

Eftersom uppsatsens frågeställning berör begreppet tidlöshet, kommer detta att diskuteras både utifrån ett fenomenologiskt och gestaltpsykologiskt perspektiv.

Forskningsöversikt

Varje tid speglas, på sätt och vis, i den konst som väljs ut för de gemensamma rummen. Som en bas för förståelse av offentlig konst, finns en mängd historiska överblickar. Ett svenskt exempel är boken *Konstverkens liv i offentlig miljö*.⁹ Sedan 1960-talet har mycket av forskningen fokuserat på hur konstverk interagerar med sin plats. Mycket förenklat kan man säga, att forskningen beskriver en tydlig skiljelinje mellan verk som knyter an till plats och historia och de verk som inte alls gör detta. Rosalind Krauss artikel ”Sculpture in the expanded field” diskuterar denna skillnad.¹⁰ Här har modernismens offentliga verk varit självreferentiella och frikopplade från plats och betraktare. De senaste decennierna har begreppet offentlig konst vidgats till att omfatta allt fler konstnärliga uttryck. Begreppet ”new genre public art”, som myntades på 1990-talet, fokuserar på nya typer av offentlig konst, där fokus är flyttat från själva konstverket till det engagemang och den interaktion som uppstår med betraktaren. En översiktlig redogörelse för hur den samtida konsten i det offentliga rummet ser ut idag, finns i boken *Plats, poetik och politik*.¹¹

Denna uppsats kommer inte att placera studiens objekt i någon historisk, politisk eller social kontext. Däremot fyller uppsatsen en funktion i att närstudera en skulptur i en urban miljö och analysera hur den kan förmedla en viss stämning. Fokus ligger alltså på ett enskilt verk och en plats och inte på generaliseringar över lag.

⁹ S. Sandström, M. Stensman & B. Sydhoff red., *Konstverkens liv i offentlig miljö*, publikation 91, Sveriges Allmänna Konstförening, Stockholm, 1982.

¹⁰ R. Krauss, ”Sculpture in the Expanded Field”, *October*, vol. 8, MIT Press, 1979, pp. 30–44.

¹¹ L. Fagerström & E. Haglund red., *Plats, poetik och politik*, Arena, Malmö, 2010.

Det finns ett par monografier om konstnären Pål Svensson.¹² I samband med verkets installation och invigning 2016, publicerades ett antal artiklar av nyhetskaraktär i dagspress.¹³ Däremot finns det ännu inga konstvetenskapliga texter skrivna om skulpturen *Utblick/Insikt*. Därför kan denna uppsats tillföra nya perspektiv.

Avgränsning

Analysen utgår ifrån hur skulpturen ter sig och uppfattas den tid på dygnet, då merparten av betraktarna upplever den. När mörkret inträder tänds en belysning, som är integrerad i skulpturens ena del. Av utrymmesskäl kommer det inte att analyseras här. Av samma skäl kommer heller inte den dikt på danska, som är ingraverad i en av skulpturens stenbänkar, att undersökas. Istället ligger fokus på aspekter som kan uppfattas av betraktare dagtid, oberoende av språkkunskaper och läskunnighet.

Definitioner

Uttrycket tidlös kan tolkas på två sätt. En tidlös kavaj blir aldrig omodern. Men i denna kontext är det nog rimligare, att begreppet ”tidlöst lugn” snarare handlar om själva tidsupplevelsen på plats. Följaktligen gäller det en tidsupplevelse som är bortkopplad från storstadens stress och snabba tempo.

Disposition

Huvudtexten börjar med avsnittet ”En formalanalys utifrån en fenomenologisk betraktarposition”, som är en beskrivning av skulpturen, platsen och en betraktares upplevelse. Det följande avsnittet, ”En gestaltpsykologisk läsning”, diskuterar skulpturen utifrån gestaltpsykologins teorier om olika formers egenskaper. I det sista avsnittet, ”Avslutande diskussion”, dras slutsatser utifrån undersökningen.

¹² T. Millroth red., *Pål Svensson*, Lunds konsthall, Lund, 1991; E. Ström, *Pål Svensson, skulptör*, Lind & Co, Stockholm, 2005.

¹³ Exempel på några sådana artiklar är M. Anjou, ”Största titthålet på plats på Posthusplatsen”, *Sydsvenskan*, sektion Malmö, 2016-03-16, p. 2; M. Arborelius, ”Luftiga stenskulpturer för alla”, *Skånska Dagbladet*, sektion Malmö Burlöv, 2016-06-30, p. 7; S. Kirudd, ”Utblick och insikt på plats”, *Bohuslänningen*, sektion Kultur & Nöje, 2016-06-28, p. 29.

En formalanalys utifrån en fenomenologisk betraktarposition

Platsen och skulpturen *Utblick/Insikt*s placering



Bild 1: Posthusplatsen

Utblick/Insikt är placerad på Posthusplatsen, i Malmö, vid stadens inre hamn. Malmö Stad har under en period arbetat för att omskapa Posthusplatsen till ett modernt stadsrum som förbinder den gamla stenstaden med det nya Malmö, som representeras av högskolan och Västra hamnen.¹⁴ Som namnet antyder, finns posthuset här som ett dominerande inslag, ritat av Ferdinand Boberg 1906.¹⁵ Platsen kännetecknas av ett stort öppet område, med en markyta av sammanhängande stensättning och ytterst få inslag av växtlighet. Därför kan man anta, att platsen i sin helhet, nog kan upplevas som relativt kal.

Utblick/Insikt är placerad på Posthusplatsens sydvästra del, intill Neptunigatan, vars bro leder över till Universitetsholmen. Förutom denna vältrafikerade väg, finns också gång- och cykelstråk i närheten. Placeringen gör det möjligt att närma sig skulpturen från många olika håll. Troligast är att de flesta närmar sig skulpturen via Neptunigatan, på väg till eller från Malmö Centralstation och Universitetsholmen.

Tre skulpturdelar utgör tillsammans *Utblick/Insikt*. Konstnären Pål Svensson har namngivit två: *Utblick* och *Insikt*.¹⁶ Därtill finns en icke namngiven del, som består av tre bänkar. Skulpturen är utförd i diabas, som är en typ av svart granit.

¹⁴ Ericson, loc. cit.

¹⁵ *Nationalencyklopedin*, uppslagsord "Ferdinand Boberg", hämtad 2020-05-08, www.ne.se.

¹⁶ Kirudd, loc. cit.

Skulpturdelen Utblick



Bild 2: Utblick.



Bild 3: Utblick, detalj.

Skulpturdelen *Utblick* är en stor, stående rektangulär, nästan kvadratisk form. Dess dimensioner gör att *Utblick* är den del av skulpturen, som drar till sig mest uppmärksamhet på håll. Den stora stenrektangeln ger ett tungt och stabilt intryck. Mitt i den finns en stor, cirkelrund öppning. Beroende på var en betraktare befinner sig, ges i öppningen olika vyer av miljön bakom. Den kanske mest naturliga positionen att först inta, är den som ger en utsikt mot Öresund.

Om en betraktare tittar närmare på öppningen och kanske kliver upp i den, blir det uppenbart att insidan har en helt annan ytbehandling än utsidans rustika yta. Den är nämligen slät, blankpolerad och känns len. Poleringen gör diabasen betydligt mörkare, än i den rustika utsidan. Den gör också att omgivande miljö avspeglar sig i ytan.

Att stå i öppningen känns som att vara omsluten av ett runt valv. Den betraktare som börjar prata härinne märker, att ljudet som uppstår blir helt annorlunda än utanför. Det låter inkapslat, som ljud i ett litet, tillslutet rum. Detta är en överraskande effekt. Det skapas alltså två ljudbilder samtidigt. En intim, med den egna röstens ljud, och så en avlägsen, från omkringliggande miljö. Det är rimligt att anta, att de betraktare som gör denna erfarenhet, för stunden blir medvetna om sin egen kropp och därmed sin samverkan med skulpturen.

Förutom att stå upp i öppningen, finns det plats att lägga sig ner i den. Vid ett tillfälle såg jag en besökare som lagt sig ner i öppningen, för att läsa en bok.

I *Sculpture and Touch* diskuterar Michael Paraskos vikten av att kroppsligen uppleva konst. Han refererar till Herbert Read, som menade att det inte räcker för oss människor att *se* och *tänka* att den yttre världen som fast och stabil, vi måste också kunna *känna* det i fysiska objekt, för att må bra. Författaren frågar sig också, om inte konsten borde bli mer och mer fysisk, som en motvikt mot människans alltmer virtuella livsstil. Detta för att behålla en hälsosam psykologisk balans och välbefinnande.¹⁷ *Utblick/Insikt* erbjuder rika möjligheter att med kroppen känna skulpturens egenskaper. Det är rimligt att anta, att de akustiska och taktila erfarenheter som erbjuds, kan ge betraktare en känsla av ”här och nu” och därmed bidra till en stämning av tidlöst lugn och välbefinnande.

Skulpturdelen Insikt



Bild 4: *Insikt*.



Bild 5: *Insikt, detalj*.

Skulpturens andra del, *Insikt*, är en stor, rund, liggande sten. Genom sin storlek och form ger den ett kraftfullt och tungt intryck. Denna skulpturdelen är samtidigt en fontän. Till sin form påminner den om en kvarnsten med svagt konvex sida. Denna runda del är blankpolerad och reflektioner uppstår i den svarta ytan, precis som i öppningen på *Utblick*. Dessa reflektioner visar ett panorama av omkringliggande miljö. En betraktare ser byggnader, trafik och sig

¹⁷ M. Paraskos, ”Bringing into being: vivifying sculpture through touch”, i P. Dent red., skriftserien Subject/Object: New Studies in Sculpture, *Sculpture and Touch*, Ashgate, Farnham, 2014, pp. 67–68.

själv, i den svarta stenen (se bild 5). Denna runda form är placerad aningen nedsänkt i en kvadratisk, låg sockel. I nedsänkningen finns ett utrymme, där fontänens vatten ansamlas.

Som ju nämndes tidigare, är *Insikt* en fontän. Vattnet strömmar från mitten av stenen ner över stenens kanter. Det är ingen sprittande kaskad, utan vattnet snarare glider längs med stenen, över dess kant, för att slutligen forsa ned i nedsänkningen. Vattnet brusar med förvånande hög volym och överröstar till stor del trafiken i närheten. Fontänens påverkan på stämningen i urbana miljöer diskuteras i artikeln ”Water as a Social Catalyst: The impact of water features on Urban Life”.¹⁸ Författarna menar, att en lyckad fontän bör attrahera alla generationer, vara tillgänglig, uppmuntra till kontemplation, lek, avkoppling och möten. Dessutom ska den vara formgiven för att fungera både dag och natt. Slutligen konstateras att själva vattenljudet är avstressande, vilket är av stor vikt för undersökningen i denna uppsats. *Insikt* har, tillsammans med de andra skulpturdelarna, samtliga egenskaper och kan därmed anses vara en lyckad fontän, utifrån nämnda artikels kriterier.

Skulpturdelen med bänkarna

Skulpturens tredje del, som alltså saknar benämning i verkets titel, består av tre robusta, rektangulära stenhällar. Dessa är placerade på block, så att höjden blir lämplig som sittplatser. Dessa bänkar är parallellt placerade med *Utblick*. När en betraktare slår sig ner blir det därför en naturlig följd att ha *Utblick* rakt framför sig, *Insikt* snett framför, till höger och därmed stationen och Börshuset bakom sig.



Bild 6: Bänkarna.

Samtliga tre bänkar har blankpolerad sittyta och rustika sidor. Här återkommer alltså kontrasten mellan det råa och det polerade. Den besökare som tar sig tid att sätta sig ner,

¹⁸ N. Candau, M. Leblanc & T. Leblanc, ”Water as a Social Catalyst: The impact of water features on Urban Life”, *International Journal of Architectonic, Spatial, & Environmental Design*, vol. 13, nr. 2, 2019, p.13.

upptäcker att den svarta diabasen har en behaglig temperatur. Den svarta ytan drar alltså till sig värme, vilket är en angenäm egenskap.

Två av dessa tre bänkar har texter ingraverade. Den första har en dikt av en dansk poet.¹⁹ Konstnären menar att denne författare har haft stor betydelse för honom i hans sätt att tänka som stensulptör.²⁰ En annan bänk har verkets titel, upphovsperson och tillblivelseåret (2016), ingraverat på ovensidan. Även finansiären, Malmö Förskönings- och Planteringsförening, står med.

Fenomenet Posthusplatsen

Som jag menade inledningsvis, kan Posthusplatsen upplevas som kal. Därför är det troligt, att personer som vistas där kan känna sig exponerade och små. I ”Fenomenet plats”, diskuterar Christian Norberg-Schulz hur människan kan få existentiellt fotfäste i den miljö hon uppehåller sig i.²¹ För att detta ska ske, menar han att två psykologiska krafter samverkar: *orientering* och *identifiering*. För frågeställningen i denna uppsats, är begreppet orientering särskilt intressant. Norberg-Schulz refererar till arkitekturforskaren Kevin Lynchs tankar om orientering. Denne menar, att en viktig känsla av emotionell säkerhet skapas när människan kan få en god bild av den omgivande miljön. Det är rimligt att anta, att emotionell säkerhet är en förutsättning, för att kunna uppleva lugn. Lynch presenterar fem grundelement för att orientera sig i staden, och därmed uppleva en känsla av trygghet.²² De fem grundelementen är: stigar, kanter, distrikt, knytpunkter och landmärken.

I fallet *Utblick/Insikt* och Posthusplatsen, kan det konstateras att samtliga av dessa grundelement finns i skulpturens omedelbara närhet, eller åtminstone inom synhåll. Här finns ”stigar” i form av vägar, gång- och cykelbanor, hamnbassängens tydliga avgränsning utgör ”kanter”. ”Distrikt” och ”knytpunkter” utgörs av Universitetsholmen och Malmö Centralstation. Det mest iögonfallande grundelementet är nog hur *Utblick/Insikt* fångar in ett ”landmärke”, det vill säga Malmös inre fyr, i sin runda öppning. Dessutom erbjuder

¹⁹ Den ingraverade dikten är författad av den danske poeten August Schade och lyder:

Ih, hvor er det stærkt,
hvor er det overvældende stærkt
at se varm og jordisk kærlighed
hugget ud i sten, saa luften
udenom kunne trænge sig ind
hvor der før kun var stolte stenmasser.

²⁰ Kirudd, loc. cit.

²¹ Norberg-Schulz, op.cit., p. 108.

²² P. Cornell & S. Lindblom, *Gemensamma rum*, Bonnier, Stockholm, 1998, p. 64.

stenbänkarna en tydlig position att betrakta detta landmärke ifrån. Även skulpturdelen *Utblick* kan sägas utgöra ett slags landmärke. Ur en fenomenologisk synvinkel finns det alltså goda förutsättningar för orientering, emotionell säkerhet och därmed lugn stämning på skulpturens plats, trots det kala uttrycket.

Fenomenet tid

För att kunna koppla skulpturen till begreppet ”tidlöst lugn”, är det nödvändigt att redogöra för några olika synsätt på tid, och hur olika uppfattningar kan innebära olika känslolägen. Bjurwill beskriver i boken *Fenomenologi* olika betraktelsesätt av tid, inom naturvetenskap och fenomenologi.²³ Innehållet i följande tre stycken, är ett sammandrag av författarens redogörelser.

Bjurwill beskriver först naturvetenskapens sätt att se på tid. Denna uppfattning innebär en statisk och objektiv tid, som bara ”går och går”. En följd av denna tanke, är den ”faustiska” inställningen till tid. Här känner man sig som slav under tiden, att den rinner iväg och att man själv försöker hålla samma takt.

Som kontrast till den faustiska inställningen till tid finns den ”apolloniska”. Denna attityd innebär fortfarande att tiden är något statiskt, men här ligger fokus på ett ”nu”. Denna inställning praktiseras av människor som ”lever i nuet”, inte jagar framtiden eller uppehåller sig i det förgångna. Bjurwill menar att detta är en fragmentarisk och naiv uppfattning, men ändå inte helt oreflekterad. Att befinna sig i nuet är en central tanke inom praktiken ”medveten närvaro”, som många av dagens stressande nutidsmänniskor utövar.

Fenomenologin har dock en annan inställning och beskriver tiden som dynamisk. Tiden tickar visserligen på, men nuet är en del av en cykel, som har kontakt med både det som varit och det som ska komma. Man kan säga att nu-känslan sträcker sig ut mot två riktningar. Därmed skapas en dynamik. Enligt fenomenologin kuggar ”då”, ”nu” och ”sedan” i varandra och har ett omedelbart samband. De människor som känner att nuet ständigt övergår i ett då, fokuserar på dynamiken mellan nu och det som varit, och kan uppleva att de har ont om tid. Och motsatsen: om fokus ligger på nuets relation till en framtid, ett sedan, känner man troligtvis, att man har gott om tid. Ett tidlöst lugn, kanske kan upplevas när båda dessa riktningar existerar i en perifer del av medvetandet, men där fokus ligger på nuet.

Den fenomenologiska inställningen till tid kännetecknas alltså av dynamik till skillnad från den statiska inställningen. Finns det några aspekter i skulpturen *Utblick/Insikt* som kan

²³ Bjurwill, op.cit., pp. 20–24.

stödja en sådan dynamisk tidsinställning? På en verbal nivå, kan skulpturens titel utgöra en ledtråd. Om dynamik är en ständig rörelse mellan två riktningar, kan *Utblick* vara riktningen utåt, framåt, mot världen och en potentiell framtid.

En rörelse i motsatt riktning skulle vara en tillbakablick. Men någon sådan namngiven skulpturdelen finns inte. Däremot finns skulpturdelen *Insikt*. En insikt är, enligt Nationalencyklopedin, en plötslig tankemässig omstrukturering, och att man direkt förstår hur ett problem skall lösas.²⁴ Alltså skulle en insikt vara en upplevelse knuten till ett omedelbart ”nu”.

Det är dock troligt, att många betraktare inte reflekterar över titeln *Utblick/Insikt*. Därför finns det anledning att i nästa avsnitt använda gestaltpsykologi för att undersöka vilka känslor av tidlöst lugn, som skulpturens kan skapa.

En gestaltpsykologisk läsning

Enligt Arnheim tolkar vi in olika egenskaper i former, när vi upplever visuella fenomen.²⁵ Det kan handla om att olika bildelement ”konkurrerar” eller ”harmonierar” med varandra. Eller att en skulptur ”strävar” uppåt, som om den hade en egen inneboende motor. Detta avsnitt diskuterar utifrån denna teori, vad en betraktare instinktivt kan tänkas läsa in i *Utblick/Insikts* former.

Grundtemat – Det visuella skelettet

Genom att känna av ett grundtema i ett konstverk, kan man hitta det Arnheim benämner som ”visuellt skelett”. När detta har hittats, kan man se hur delar samverkar.²⁶ Jag utgår från min egen upplevelse, när jag menar att *Utblick/Insikts* grundläggande tema är kvadrat och cirkel, som återfinns i båda i delarna *Utblick* och *Insikt*. Dessa former är störst och drar till sig mest uppmärksamhet. Skulpturdelen med bänkarna, i form av liggande rektanglar, är så pass annorlunda, att de på sätt och vis tycks stå utanför det visuella skelettet.

Utblick är till sin form är en tjock, rektangelformad stenskiva, med en cirkelrund öppning i. Enligt gestaltpsykologin utgör en rektangels kanter dess grundmönster.²⁷ Dessa kanter pekar i sig mot en mitt, ett kraftcenter. Om man placerar en annan form mitt i en rektangel, uppstår en effekt. Enligt gestaltpsykologin skulle en helt centrerad placering ge en

²⁴ *Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”insikt”, hämtad 2020-05-11, www.ne.se.

²⁵ Arnheim, op. cit., pp. 2–3.

²⁶ *ibid.*, p. 8.

²⁷ *ibid.*, p. 11–12.

maximal känsla av stabilitet och vila. I *Utblick/Insikts* fall utgörs den andra formen av den runda öppningen. Vid en första anblick, tycks öppningen vara placerad i mitten av rektangeln. Men vid närmare observation, ser man att öppningen tycks ha sjunkit ner en aning mot marken. Öppningen är alltså helt centrerad på den vertikala skalan, men däremot inte fullt ut, på den horisontella. Det finns alltså en liten avvikelse från vilotillståndet. Men om grundmönstret är dominant accepteras små avvikelser enligt gestaltpsykologin.²⁸ Därför är det rimligt att tro, att *Utblick* signalerar stabilitet och därmed lugn.

Även i *Insikt* finns en cirkelform och en rektangel, denna gång fullt ut kvadratisk. Cirkelformen utgörs av den tjocka, kvarnstenslika delen, som är placerad nedsänkt i den kvadratiske sockelns mitt. Därmed befinner sig cirkeln i kvadratens kraftcenter. Men eftersom en besökare inte upplever skulpturen från luften, syns inte detta förhållande fullt ut. Alltså är denna aspekt inte lika stark i *Insikt*, som i *Utblick*. Dock uppfattas symmetrin även från sidan, och signalerar därför grundtemat vila, enligt gestaltpsykologin.

Det stabila, det lugna och det aktiva

Gestaltpsykologin menar, att en konvex öppning i en form signalerar en aggressiv kraft och expansion.²⁹ Därför skulle öppningen i *Utblick* vara en aktiv form, som vidgat sig ur en annan yta. Denna tanke kontrasterar det tidigare resonemanget, att en cirkelform centrerad på en kvadrat, skulle uttrycka maximal stabilitet. Alltså representerar *Utblick* två fenomen samtidigt: en stabiliserande och lugnande kraft i sin symmetri, men samtidigt en aktiv, vidgande kraft i sin öppning.

Krafter som påverkar

Arnheim menar också att former kan dra i varandra och därmed skapa ett spänningsfält dem emellan.³⁰ Som redan nämnts, delar *Utblick* och *Insikt* några karaktäristiska drag. Enligt gestaltpsykologin är detta en grund för att en betraktare ska skapa ett samband mellan formerna och uppleva att de hör ihop, ja rentav att de dras till varandra.³¹ *Utblick* har en cirkelrund öppning, och i denna volym kan en betraktare sannolikt uppleva, att det tidigare funnits en sammanhängande yta av sten. Men nu ”saknas” det alltså en rund form. Den

²⁸ *ibid.*, p. 23.

²⁹ *ibid.*, p. 242.

³⁰ *ibid.*, p. 16–19.

³¹ *ibid.*, p. 79–90.

återfinns visuellt i *Insikt*, en liten bit därifrån. Därmed uppstår en dynamisk förbindelse mellan de två skulpturdelarna.

Gestaltpsykologin diskuterar även det faktum, att vi alla lyder under gravitationslagen.³² Att stå upp, resa sig, är en slags seger över denna lag. Stående former beskrivs som aktiva och kraftfulla. Att ligga eller sätta sig ner, är däremot att följa tyngdlagen. Därför kan sådana former utstråla passivitet och vila. Sammanfattar man dessa resonemang, kan det därför påstås att *Utblick* står upp och är aktiv, medan *Insikt* ligger stilla och vilar. Även bänkarna ligger ner till sin form. De erbjuder dessutom sittplats, och därför en viloplats, även för betraktaren. Därmed finns flera tillstånd representerade i skulpturen, från aktiva till passiva, från kraft till lugn.

Tid – Stillastående och rörelse

Precis som fenomenologin, resonerar gestaltpsykologin kring tid, som i denna teori förknippas med aspekter som stillastående och rörelse. Aspekten rörelse är, enligt gestaltpsykologin, den starkaste visuella kraften för att vinna människans uppmärksamhet och enligt Arnheim kopplad till vår överlevnadsinstinkt.³³ En miljö, t. ex. ett torg, upplevs vara konstant och därmed utanför tiden, medan en rörelse betyder förändring. En förändring kan innebära ett hot och därför något som kräver vår reaktion.

Den mest uppenbara rörelsen i *Utblick/Insikt* är vattnet som forsar ner i jämn takt från *Insikt*. Denna rörelse förankrar och riktar betraktarens uppmärksamhet mot nuet. Den som skådar in i det forsande vattnet i *Insikt*, kommer förutom rörelse, att upptäcka bilder. I den högblanka diabasen avspeglas den omkringliggande miljön, förbipasserande trafikanter och betraktaren själv. Därmed erbjuder *Insikt* ett spann av rörelser, från snabba till stillsamma. På så sätt pekar fontänen både på ting som upplevs stå utanför tiden och rörelser som äger rum i nuet. På sätt och vis återspeglar det synen på tid som ett dynamiskt fenomen, såsom det fenomenologiska synsättet i förra avsnittet också menade.

Fysiskt har alla ting och händelser en koppling till tiden. Men enligt Arnheim så uppfattar vi alltså, att vissa konkreta ting står utanför tiden.³⁴ Han menar att exempelvis skulpturer är objekt som vi instinktivt uppfattar som eviga och utanför tiden. Arnheim nämner dock en intressant invändning mot denna uppfattning: statyer förändras och åldras. Brons ärgar, marmor får beläggning och sten vittrar. Därmed skulle förändringar kunna skvallra om

³² *ibid.*, p. 30.

³³ *ibid.*, pp. 372–373.

³⁴ *ibid.*, p. 373.

tid som går. Denna tanke är intressant, utifrån materialet diabas i *Utblick/Insikt*. Diabas har nämligen en ytterst ovanlig egenskap när det gäller sten: organismer vill mycket ogärna fästa på den. Därför är diabas ett nästan underhållsfritt material, som sägs vara oförändrat i minst 300 år.³⁵ Därmed lämpar den sig särskilt väl för offentlig gestaltning. Denna egenskap styrker antagandet, att *Utblick/Insikt* skapar en tidlös stämning.

Arnheim diskuterar ytterligare fenomen, som kan göra att vi, mer eller mindre, uppfattar aspekten tid. Vissa konstverk är beroende av att läsas enligt en viss ordning, så att en utveckling och temporalitet kan uttolkas.³⁶ För att kunna uppfatta om en sådan finns, måste åskådaren kunna uppfatta verket i sin helhet samtidigt. *Utblick/Insikt* kan uppfattas i sin helhet samtidigt, men däremot kan ingen temporalitet utläsas. Det finns inget som anger, att vi ska se delarna i en viss ordning. Därmed kan skulpturen sägas vara icke temporal. Alltså ett argument som stöder påståendet, att den skapar tidlöshet. En invändning mot detta resonemang är att det samtidigt skapas en slags cyklisk temporalitet, av det ständigt forsende vattnet och speglingarna av rörelser från omkringliggande miljö. Sammanfattningsvis inrymmer således *Utblick/Insikt* flera tidsaspekter, ur ett gestaltpsykologiskt perspektiv.

Avslutande diskussion

I denna uppsats har flera faktorer framkommit, som kan sägas samverka för att skapa tidlöst lugn. Den fenomenologiska betraktelsen visar, att flera möjligheter finns till upplevelser som kan skänka närvaro och lugn. Exempelvis erbjuder skulpturen ljudupplevelser, beröring och kontemplation. Dessutom finns sittplatser och därmed möjligheter att inta en vilsam position. Dessa erfarenheter gör betraktaren mer kroppsligt medveten och förankrad, och med en fenomenologisk betraktarposition kan man med fog mena, att skulpturen skapar ett lugn. Därtill har platsen, trots det exponerade läget, kvalitéer som ger en känsla av orientering och därmed trygghet. Så förutsättningarna att uppleva lugn, får anses goda.

När det gäller aspekten ”tidlös”, är det mer komplicerat. Tidsupplevelse är ett svårfångat fenomen och kan lätt leda in på stora områden såsom filosofi och fysik. Ett fenomenologiskt förhållningssätt menar, att tid kan betraktas som ett dynamiskt begrepp. Men beroende på hur betraktaren själv förhåller sig till tid, är det mindre rimligt att helt säkert hävda, att man automatiskt i skulpturens närvaro upplever en tidlös känsla, bortkopplade från tanken på tid som rinner iväg. Vissa betraktare kommer att sitta och grubbla över det förgångna. Andra

³⁵ A. Strid, ”Göinges svarta guld”, i K. Arcadius et al. red., *Skånsk sten: skönhet och möda*, årsbok 2002, Skånes Hembygdsförbund, Lund, 2002, pp. 79–80.

³⁶ Arnheim, op. cit., p. 374.

kommer att vara fast i fantasier och planer för framtiden. Ytterligare några kommer att känna stress och sörja att tiden obarmhärtigt rinner iväg. Flera av skulpturens aspekter kan dock sägas vara avstressande, som exempelvis den brusande fontänen samt de taktila och akustiska inslagen.

Den gestaltpsykologiska undersökningen bekräftar till stor del påståendet om tidlöst lugn. Skulpturer tycks stå utanför tiden och uppfattas som eviga. Men gestaltpsykologin visar också, att *Utblick/Insikts* utformning, förutom tidlöshet och lugn, även skapar dynamik och rörelse. Flera tillstånd av tid kan sägas vara representerade i skulpturen samtidigt.

Den gestaltpsykologiska undersökningen visar också, att ett visuellt kraftfält skapas i skulpturens närhet. Främst är det i samspelet mellan skulpturdelarna *Utblick* och *Insikt*, som dynamik skapas. Denna dynamik motsätter inte, enligt min mening, de lugnande egenskaper som skulpturen sägs ha. Tvärtom, kan den sägas upprätta ett balansförhållande.

För att belysa skulpturen mer fullständigt, skulle de avgränsningar som gjordes inledningsvis, behöva diskuteras. En verbal analys av den danska dikten skulle kunna berätta om konstnärens intentioner. Hur skulpturen uppfattas under dygnets mörka timmar, då den integrerade belysningen är tänd, skulle kunna undersöka aspekter som orientering, tid och rörelse.

Källor

Tryckta källor

- Anjou, M., ”Största titthålet på plats på Posthusplatsen”, *Sydsvenskan*, sektion Malmö, 2016-03-16, p. 2.
- Arborelius, M., ”Luftiga stensulpturer för alla”, *Skånska Dagbladet*, sektion Malmö Burlöv, 2016-06-30, p. 7.
- Arnheim, R., *Art and Visual Perception*, andra uppl., University of California Press, Berkely, 1974.
- Bjurwill, C., *Fenomenologi*, Studentlitteratur, Lund, 1995.
- Candau, N., Leblanc, M. & Leblanc, T., ”Water as a Social Catalyst: The impact of water features on Urban Life”, *International Journal of Architectonic, Spatial, & Environmental Design*, vol. 13, nr. 2, 2019, pp. 1–16.
- Cornell, P. & Lindblom, S., *Gemensamma rum*, Bonnier, Stockholm, 1998.
- Ericson, G., ”Inre hamnens nya konstverk”, *Planering i Malmö: information från Malmö Stadsbyggnadskontor*, 2012:1, p. 12.
- Fagerström, L. & Haglund, E. red., *Plats, poetik och politik*, Arena, Malmö, 2010.
- Kirudd, S., ”Utblick och insikt på plats”, *Bohuslänningen*, sektion Kultur & Nöje, 2016-06-28, p. 29.
- Krauss, R., ”1965”, i H. Foster et al. red., *Art since 1900*, tredje uppl., Thames & Hudson, London, 2016, pp. 568–571.
- Krauss, R., ”Sculpture in the Expanded Field”, *October*, vol. 8, MIT Press, 1979, pp. 30–44.
- Leach, N., ”Phenomenology”, i N. Leach red., *Rethinking Architecture: a reader in cultural theory*, Routledge, London, 1997, pp. 83–84.
- Merleau-Ponty, M., *Phenomenology of Perception*, Routledge, New York, 1989.
- Millroth, T., red., *Pål Svensson*, Lunds konsthall, Lund, 1991.

- Norberg-Schulz, C., ”Fenomenet plats” i skriftserien Kairos, *Arkitekturteorier*, öv. S-O. Wallenstein, Raster, Stockholm, 1999, pp. 89–114.
- Paraskos, M., ”Bringing into being: vivifying sculpture through touch”, i P. Dent red., skriftserien Subject/Object: New Studies in Sculpture, *Sculpture and Touch*, Ashgate, Farnham, 2014, pp. 61–69.
- Sjölin, J-G., ”Tolkningens olika nivåer”, i J-G. Sjölin red., *Att tolka bilder*, andra uppl., Studentlitteratur, Lund, 1998, pp. 78–116.
- Sandström, S., Stensman, M. & Sydhoff, B. red., *Konstverkens liv i offentlig miljö*, publikation 91, Sveriges Allmänna Konstförening, Stockholm, 1982.
- Strid, A., ”Göingens svarta guld”, i Arcadius, K. et al. red., *Skånsk sten: skönhet och möda*, årsbok 2002, Skånes Hembygdsförbund, Lund, 2002, pp. 71–82.
- Ström, E., *Pål Svensson, skulptör*, Lind & Co, Stockholm, 2005.

Internetadresser

Nationalencyklopedin, www.ne.se, uppslagsord:

”Ferdinand Boberg”, hämtad 2020-05-08

”insikt”, hämtad 2020-05-11

Bildförteckning

Bild 1–6. Fotograf: Karolina Nilsson. Datum: 2020-04-08